

An aerial photograph showing a village, Akkas, nestled in a valley. The village is a dense cluster of buildings with light-colored roofs. Surrounding the village are vast, patchwork agricultural fields in various shades of green and brown. A road or path runs through the fields. In the bottom right corner, there are some dark, irregular shapes that might be ponds or reservoirs.

האם קיימים עקרונות תכנון מרחביים – חברתיים לשימוש בשטחים הפתוחים הציבוריים באכסאל ?

אכסאל
اکسال

הקליניקה האורבנית – קורס התמחות מעשית
מנחים – ד"ר אמילי סילברמן , אדר' יערה רוזנר , ד"ר ענאיה בנא

ג'מאל אבו חנא

שאלת המחקר :

**האם קיימים עקרונות תכנון מרחביים-חברתיים לשימוש בשטחים
הפתוחים הציבוריים באכסאל ?**

מרחב ציבורי וחזות יישובית

ביישובים הערביים כיום קיים מחסור חמור בשטחים ציבוריים פתוחים, וגם השטחים המיועדים למבני ציבור אינם מנוצלים באופן שייצר סביבה ורקמה עירונית העונה על הרצונות/ הצפיות/ הצרכים של האזרחים ביישובים הערביים .

מחסור זה גורם לניכור של האדם מסביבתו, ומעצים את האלימות התוך-יישובית. היישובים הערביים נראים לא מפותחים בנוף היישובי, ולובשים צורה שונה וייחודית.

מיעוט המרחב הציבורי הקיים מתבסס על הטענה לפיה האוכלוסייה הערבית הינה כפרית מסורתית ואינה צורכת מרחבים ציבוריים ושטחים ציבוריים פתוחים.

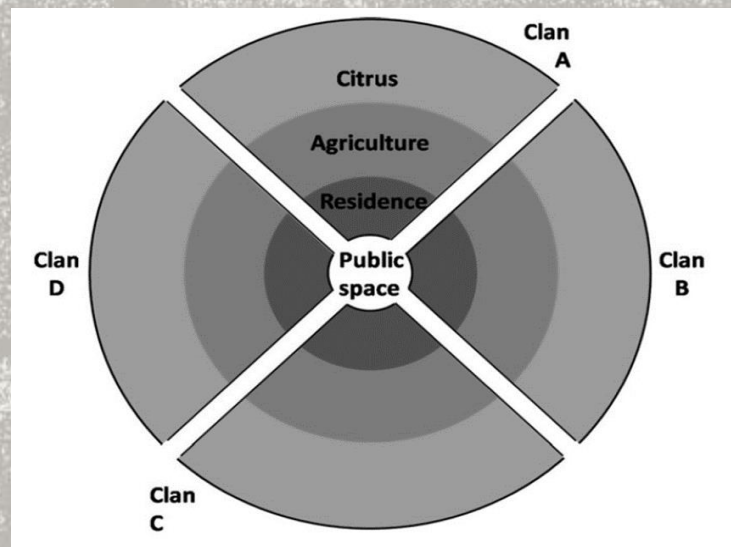
התמורות והמגמות המתחוללות בקרב האוכלוסייה הערבית מצביעות על כיוונים חדשים בביקוש למרחבים ולמתקנים ציבוריים

הישובים הערביים בישראל עוברים תהליך עיור מואץ שצמחו על רקע מרקמי כפרים ותיקים. התפתחות רקמה עירונית תקינה קשורה בזמינות של מרחב ציבורי, הכלול שטחים פתוחים איכותיים המשפיעים על חזות היישובים.

התפתחות רקמה עירונית תקינה קשורה בזמינות של מרחב ציבורי, הכלול שטחים פתוחים איכותיים המשפיעים על חזות היישובים.

ההיגיון, המשמעות ותפקודם של מרחבים ציבוריים שונים באופן מהותי בין תרבויות ומקומות. המרחבים הציבוריים בערי המזרח התכנון, המפוקחים ע"י הקהילה על פי נורמות תרבותיות אינן מותאמות בקלות לשינויים עכשוויים (תותרי-פאח'ורי, 2018)

מחקר שנערך לאחרונה מבוסס על ניתוח מרחבי של 77 כפרים ועיירות מסכם כי התפתחותם מכילה שלושה בדים טיפוסיים עירוניים, המאורגנים כשלוש טבעות: הראשונה היא הישנה "כפר" שנבנה לפני קום המדינה; השני הוא האזור העירוני שנוצר לאחר קום המדינה ועד תחילת שנות האלפיים, דבקות במבנה מבוסס השבט וההפרדה המגדרית; השלישית מורכבת מהחדש, שכונות בסגנון מודרני שנבנו בעיקר על אדמות שהוקצו על ידי המדינה

ח'מאיסי חילק את המרחב האורבני של 5 רמות, במגמה הירארכית של רמות ומרכיבי המרחב/הרקמה האורבנית המתחלקת בין בעלות, שימוש, שליטה.

- רחובות, כיכרות, סמטאות בהן יכול הציבור לשהות/לבקר או לחלוף בכל שעות היממה ללא חשש

ציבורי
מובהק

- שטחים פתוחים, מבני ציבור בהם ניתן ליישם פעולות התערבות באופן סדיר, גנים ארכיאולוגיים

ציבורי
משולב

- מתחמי מבני דת, מונומנטים, מתחמים ואתרים המאפשרים גישה לציבור אליהם באופן מבוקר ומוגבל

ציבורי
למחצה

- חושים ורחובות בתוכן, שאין הכניסה בהם לציבור אלא ברשות

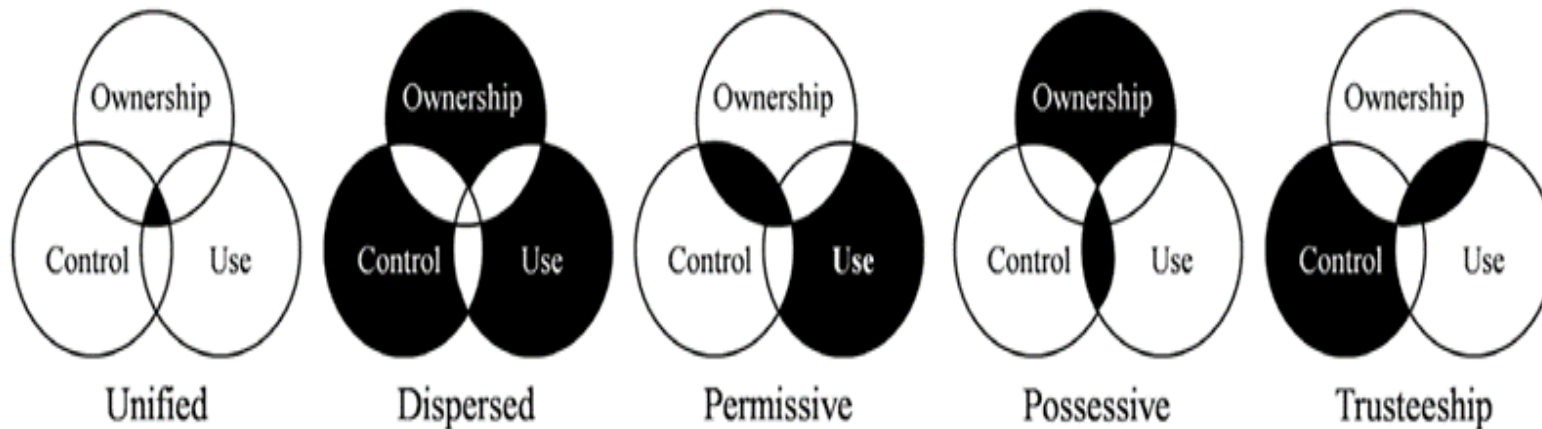
פרטי
למחצה

- מתחמי המגורים הפרטיים ומתחמים פרטיים אחרים

פרטי
מובהק

מודל של החוקר אכבר (1988) מגדיר את טבע של הרקמה הבנויה בערים מוסלמיות באמצעות מערכות היחסים בין שלושה גורמים: בעלות, שליטה, זכות שימוש.

מודל זה מציע שתפקודו של כל אלמנט עירוני תלוי במערכות היחסים בין בעליה, ואלה שיש להם שליטה מעשית על זה, לבין המשתמשים שלה. ומבוסס על ההנחה שהאחריות ליצירת וניהול מקום משתנה בהתאם לקשרים בין שלוש הקבוצות הבסיסיות.

ההיגיון הארגוני של חללים אלה מבוסס על שייכות ופיקוח; הבטיחות במקום ציבורי היא תוצאה של השיוך המשפחתי שלה, ומידת הפיקוח המקומית "ידידותי" המסופקת בה.

מרחב ציבורי ביישוב הערבי

רוב היישובים הערביים בישראל התפתחו על בסיס גלעין יישובי כפרי שצמח באופן אורגני.

יישובים ערביים שאוכלוסייתם גדלה התפשטו בשטח הבנוי לא על בסיס תכנון מקדים, אלא על בסיס תכנון שמעכב ומגביל את התפתחות הבנייה והתפשטותה.

▪ 3 מרכיבים כרוכים בהתפתחות המרחב הציבורי ביישוב הערבי (ח'מאיסי, 2016):

פיתוח מרחב וחברה היברידית:

- אינה בהכרח התפתחות שלילית, אלא תמונת מצב קיימת המסבירה את ההיטלטלות בין חברה מסורתית פטריארכלית לחברה ליברלית.
- ניסיון לפתח חברה ומרחב רצויה הסופגת יסודות פיזיים, חברתיים ופוליטיים מחברות מערביות ליברליות ומשלבות אותם בחברה המסורתית.
- כך מצמיחים חברה וסביבה חדשה שונה בעלת מאפיינים חדשים בצריכה וייצור מרחב ציבורי.
- צמיחת מרחב היברידי ביישובים ערביים מכילה מאפיינים ראשיים: הפיכה מכפר לעיירה, נידודות

המעבר לחברה ליברלית:

- ייוסדה עקרונות חירות הפרט, לבחור כאדם רציונלי מה טוב ומתאים לו.
- הפרט ניצב במרכז, והוא חופשי לנוע ללא הגבלה במרחבים חדשים לבד מן המרחב הפרטי.
- במקום התכנסות בתוככי השכונה/מתחם השיוכי, מתפתחת נידודות מרחבית.
- מרכיבי האזרחות החדשה תובעים מרחבים חדשים המאפשרים קיימות והשלמה בין המרחב הציבורי הפיזי, לפרטי התודעתי.

התכונות הסוציו- תרבותיות, פטריארכליות:

- החברה הערבית מאפיינת כחברה מסורתית שמה דגש על מרחב פרטי/שיוכי. לכל קבוצה חברתית שיוכית יש מרחב טריטוריאלי שיוכי "חימא- حمى" המיועד למגוריהן לפיתוח התרבותי של אותה אוכלוסייה.
- אמצעי תחבורה מסורתיים, רמת נידודות נמוכה יחסית, השטח הבנוי קטן יחסית
- החברה מכבדת את מערך הערכים והמנהגים שהתפתחו לקודים המובילים את דפוסי ההתנהגות וסגנונות חיי היום יום מאפיינים של סביבה חברתית שיוכית משפיעים על עיצוב החזות של היישוב הבנוי ברקמה צפופה יחסית ונמוכה, המשתלבת בנוף הסביבתי.

בחזרה לשאלת המחקר :

האם קיימים עקרונות תכנון מרחביים-חברתיים לשימוש בשטחים הפתוחים הציבוריים באכסאל ?

תתי שאלות :

- איפה השטחים שהאנשים משתמשים בהם כשטחים פתוחים/ציבוריים?
- האם קיים פער בין תכנון לבין שימוש?
- למה האנשים בוחרים את השטחים האלו? לאיזה צרכים הם נפגשים?
- האם ניתן לזהות מאפיינים דומים בין שטחים אלו, והאם ניתן לזהות עקרונות תכנון בין שטחים אלו?
- האם עקרונות תכנון אלו יכולים להוות בסיס לתכנון עתידי?

אכסאל יישוב כפרי , המונה כ-15 אלף תושבים,
ושוכן מדרום לנצרת ולנוף הגליל , מתחת לרכס
הרי נצרת, וליערות דרום מזרחית להר הקפיצה
ומערבית לדבוריה ולהר התבור .

רוב היישוב מתפתח על שטח יחסית מישורי

- ❑ גודל משק בית ממוצע כ- 4.5 נפשות
- ❑ כמחצית מהאוכלוסייה מתחת גיל 19 שנים.
- ❑ שיעור הריבוי הטבעי הממוצע כ - 2.2 אחוזים.

שימושי קרקע :

על פי סקר של הלמ"ס תחום השיפוט הקיים של הישוב עומד על כ-9000 דונם. רוב השטח הוא עדיין חקלאי, ובין שימושי הקרקע המפותחים עיקר השימוש הוא למגורים.

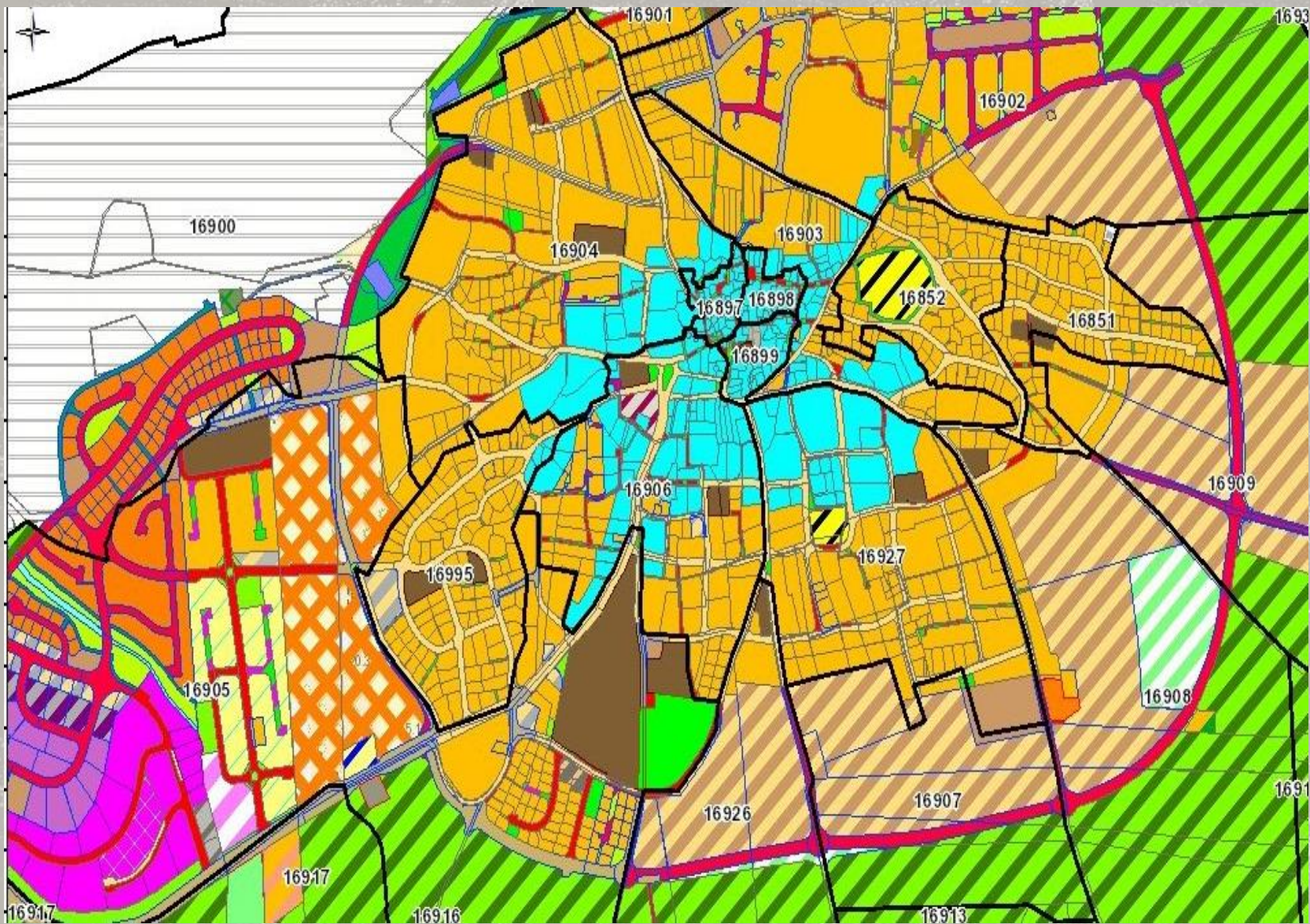
יחס קרקעות פרטי – מדינה בתוכני המתאר : 95% פרטי – 5% מדינה.

תכנית המתאר המאושרת (ג/16578) פתחה הזדמנויות פיתוח, אך עדיין אינם מושלמות ליצוע מה שמעכב העמדת פתרונות מגורים ולשטחים הציבוריים הפתוחים.

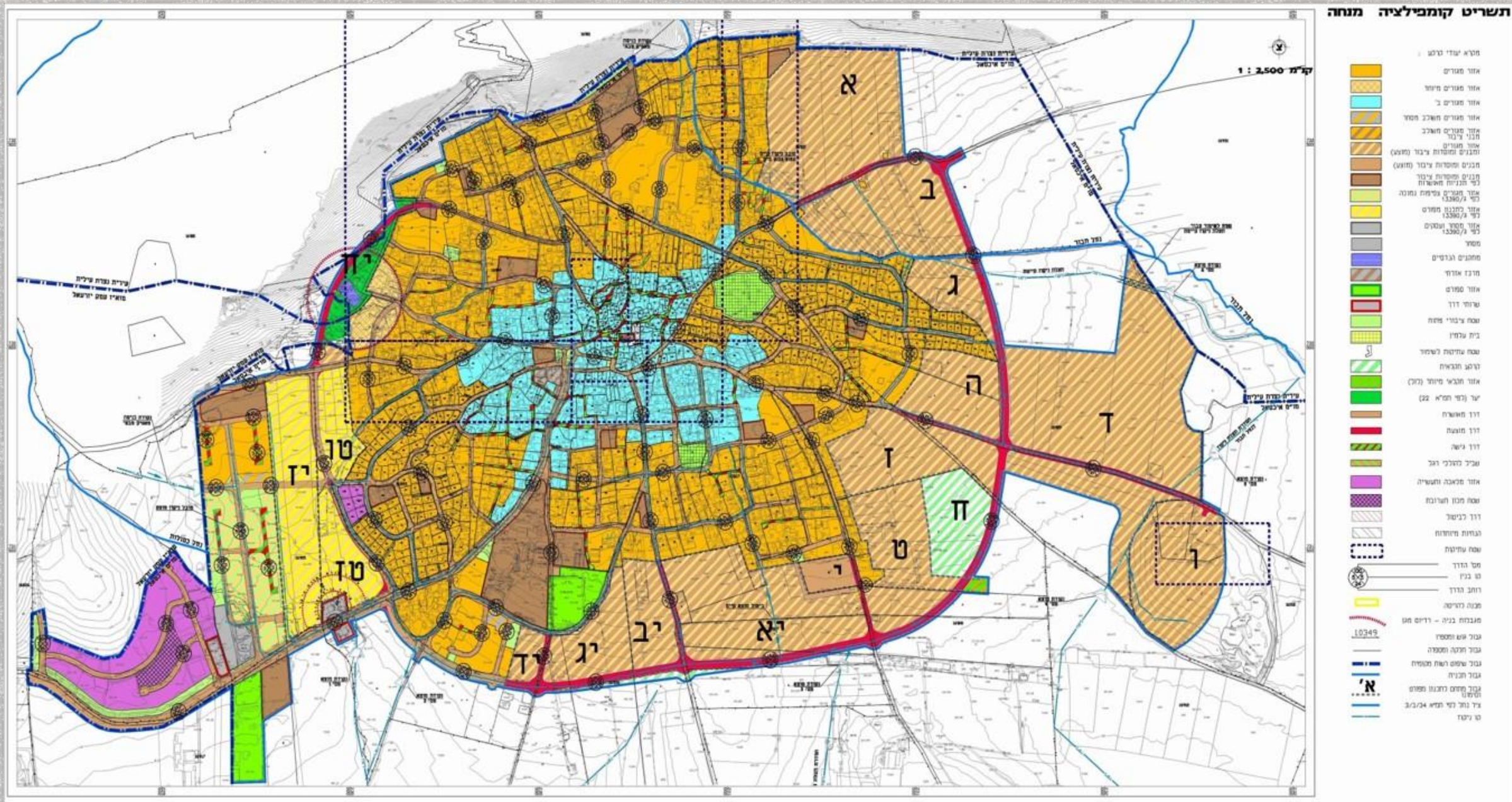
גלעין הכפר
שכונות שנבנו עד שנת 2000
התפתחות הכפר בשכונות חדשות

מ.ח. אכסאל

ייעודי קרקע באכסאל

תכנית המתאר ג/16578 משנת 2013

לצורך זיהוי עקרונות תכנון מרחביים- חברתיים ומאפייני השטחים הפתוחים באכסאל ,
העבודה תחולק לשלבים :

מתודולוגיה

שלב 1 : מאפייני האזורים הנחקרים :לצורך זיהוי עקרונות תכנון מרחביים-חברתיים ומאפייני השטחים הפתוחים באכסאל נערך בחינה לשני אזורים

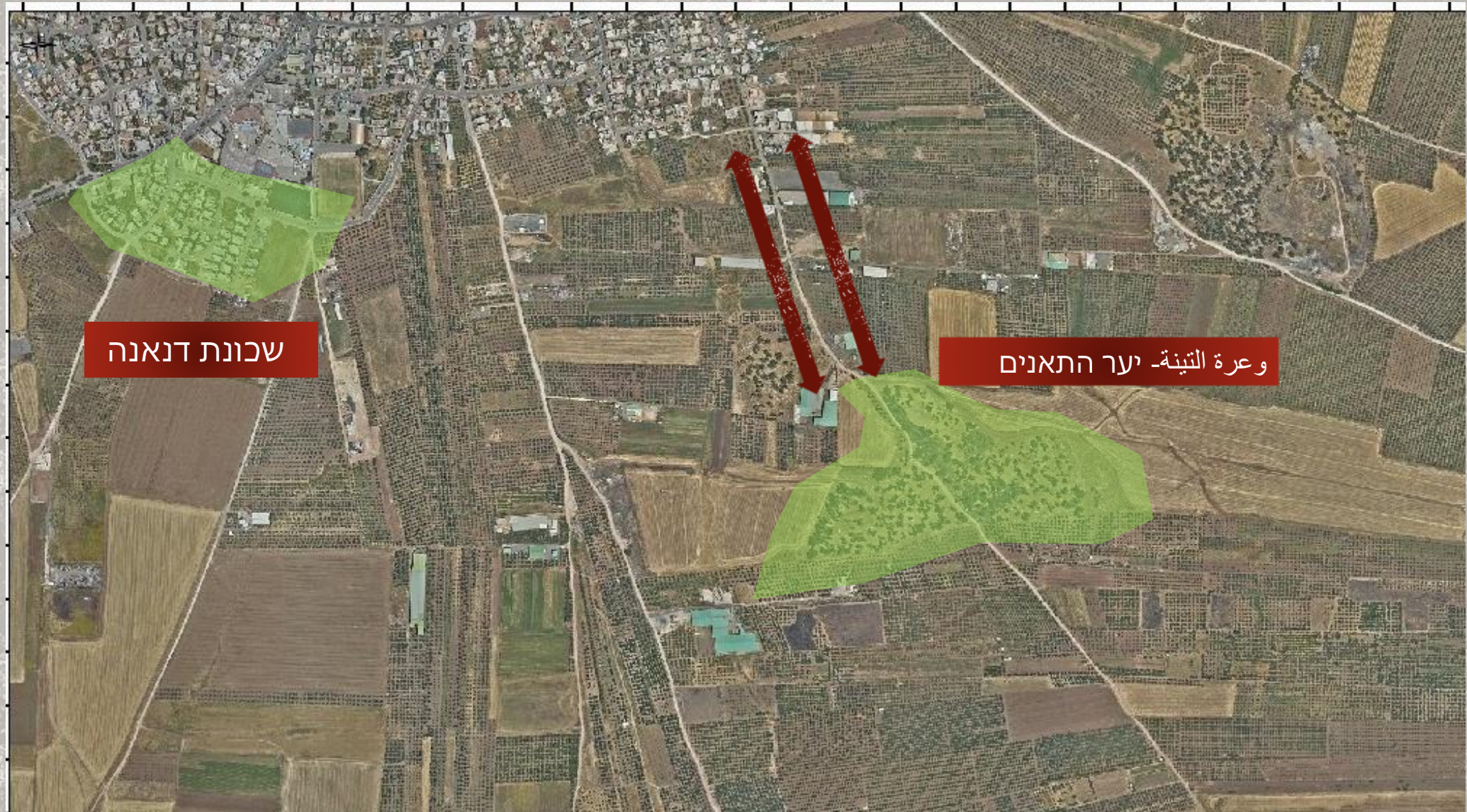
במרקם החקלאי הפתוח

אזור חקלאי שטרם תוכנן הכולל שטחים המתפקדים כשטחים ציבוריים

במרקם העירוני הבנוי

שכונת מגורים בכפר אכסאל , הכלולה בתוך תוכנית המתאר המאושרת

האזורים שבחירתי :

איסוף הנתונים באזורים הנבחרים יתבסס על תצפיות החוקר אשר יכללו הפרמטרים :

שלב 2 – איסוף הנתונים

□ מאפייני השטח : מיקום, סימון, גודל, תוכנית, בעלות ועוד'.

□ תצפית : אופי הפעילות המתקיימת בתוך אזורי הבדיקה, התרשמות מהפעילות החברתית, התנהגות התושבים בקבוצות השונות (נשים, גברים, משפחות, נוער) ותיעוד (בשעות וימים שונים)

□ ראיונות פתוחים : תושבים והמועצה (אופי השימוש, ייעוד וכו')

وعرة التينة- יער התאנים

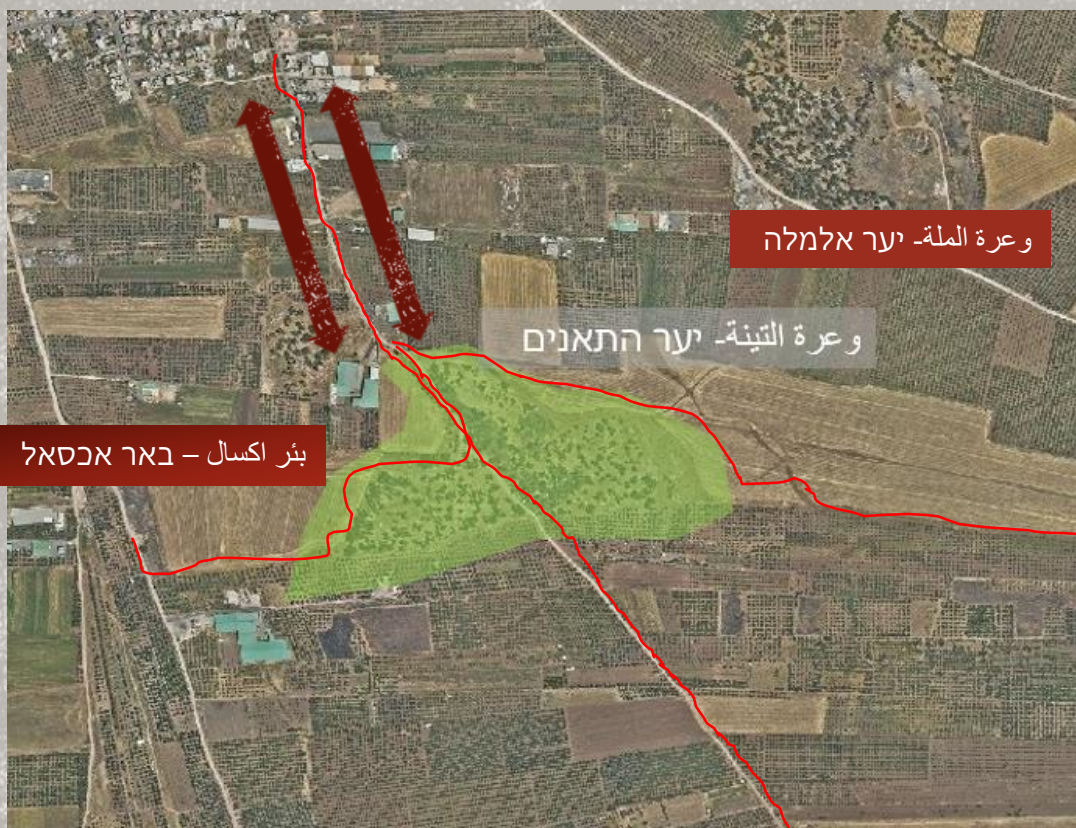
תיאור השטח :

שטח חקלאי פתוח, סמוך לכפר ונמצא בתוך תחום השיפוט של אכסאל, האזור לא מתוכנן (מחוץ לתחום תוכנית המתאר המאושרת).

השטח נמצא בין שדות חקלאיים, אשר ברובם בבעלות תשובי אכסאל.

טופוגרפיה מיושרת, אדמה חקלאית, וקיימים שבילים המובילים לשדות ואשר משמשים התושבים למסלולי הליכה ורכיבה על אופניים / סוסים / רכב שטח.

יער התאנים עצמו : אדמת מדינה, עצי אקליפטוס, ובולטים סלעים באדמה המשמשים לישיבה.

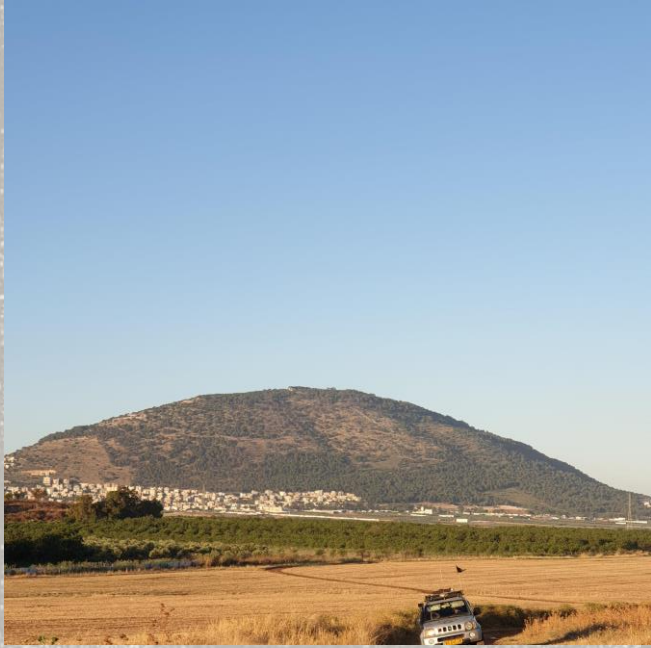

זיהוי אופי תפקוד המרחב הציבורי באזור וערה התנים- יער התנים התבסס על תצפיות וראיונות תושבים, אשר נערכו וכללו תיעוד ביקורי השטח (תצפיות) בהתאם לשעות וימים מגוונים ו הראיונות שבוצעו :

תצפיות וראיונות וערה התנים- יער התנים

שעות הבוקר	שעות הצהריים	שעות אחר הצהריים
29/04/2020 (יום רביעי) : שעה 10:00 לא הייתה פעילות באזור	18/05/2020 (יום שני) : שעה 13:00 עד 14:30 לא הייתה פעילות באזור	25/05/2020 (יום שני) : שעה 18:00 עד 19:00 , יום שני לחג אלפיטר באזור : משפחות , צעירים עם אופנועים ורכבי שטח, רוכבי סוסים , גבר הרוכב על אופניים
11/05/2020 (יום שני) : שעה 9:00 לא התקיימה פעילות באזור	11/05/2020 (יום ראשון) : שעה 12:00 עד שעה 12:30 . באזור : שתי קבוצות של נשים , הקבוצה הראשונה 4 נשים וילדיהם, הקבוצה השנייה 3 נשים וילד. אשר ישבו על המסלעות (אחרי שביצעו מסלול הליכה באזור)	29/05/2020 (יום שישי) : שעה 17:00 עד 18:30 באזור : נשים המקיימות פעילות הליכה , נשים וילדיהם היושבים על המסלעות, קבוצות נערים יושבים וגם נוהגים בטרקטורונים
21/05/2020 (יום חמישי) : שעה 10:00 עד 11:00 לא התקיימה פעילות באזור	21/05/2020 (יום חמישי) : שעה 15:00 לא התקיימה פעילות באזור	30/05/2020 (יום שבת): שעה 16:30 עד 17:00 באזור : קבוצות נעורת יושבות על המסלעות, קבוצות נערים הרוכבים על טרקטורונים , 2 גברים הרוכבים על סוסים
22/05/2020 (יום שישי): שעה 10:00 עד 11:00 לא התקיימה פעילות באזור		

אופי שימוש התושבים

אדמת מדינה,
אזור פתוח,
בשטח הכפר, ולא
בבעלות פרטית

בסמוך לשדה
החקלאי הפרטי

תחושת ביטחון –
כולם מהכפר

בילוי ביער –
הרחק מהרעש

הליכה – כינוי
"המסלול"

מסורת משפחתית

פעילות
ספורטיבית :
רכיבה על סוסים,
אופנוע, רכב שטח

ישיבה על
המסלעות

הכניס ליער אינה
מספיק נקייה,
בעיית השלכת
פסול

מגיעים יחד עם
החברה

נשארים עם
השקיעה – האזור
לא מואר

סמוך לחוות
הסוסים

פרטיות- אין
צפיפות

רחוק מהכפר

אין מספיק
פרקים, אשר גם
אינם רלוונטיים

זמן בילוי מוערך
– מעל שעתיים

ניתוח ומיפוי מקומות על פי התנהגות האנשים

ניתוח בהתאם לסקירת ספרות

בעלות

- אדמות מדינה: אזור פתוח, בשטח הכפר, ולא בבעלות פרטית

שליטה

- בסמוך לשדה החקלאי הפרטי
- תחושת ביטחון – כולם מהכפר
- סמוך לחוות הסוסים
- רחוק מהכפר

שימוש

- בילוי ביער – הרחק מהרעש
- הליכה – כינוי "המסלול"
- מסורת משפחתית
- פעילות ספורטיבית: רכיבה על סוסים, אופנוע, רכב שטח
- ישיבה על המסלעות
- הכניס ליער אינה מספיק נקייה, בעיית השלכת פסול
- מגיעים יחד עם החברה
- נשארים עם השקיעה – האזור לא מואר
- פרטיות- אין צפיפות
- אין מספיק פרקים, אשר גם אינם רלוונטיים

שכונת דנאנה

תיאור השטח :

שכונה חדשה יחסית , הבנייה מתאפיינת כבתים פרטיים, וילות המורכבות משתי קומות .

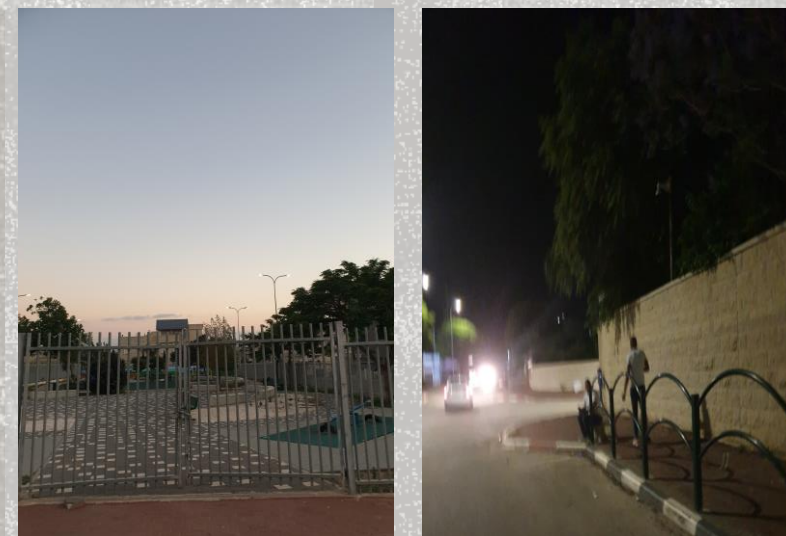
כביש רחב , מואר (מצד אחד של הרחוב), אין ספסלי ישיבה.

בשכונה קיים מתנ"ס, מגרש כדורגל , פארק משחקים , מעון יום , קרובה מאוד לאולם הספורט הגדול, מקומות ייעודיים לחניה .

זיהוי אופי תפקוד המרחב הציבורי באזור שכונת דנאנה התבסס על תצפיות וראיונות תושבים, אשר נערכו וכללו תיעוד ביקורי השטח (תצפיות) בהתאם לשעות וימים מגוונים ו הראיונות שבוצעו :

תצפיות וראיונות שכונת דנאנה

שעות הבוקר	שעות הצהריים	שעות אחר הצהריים
29/04/2020 (יום רביעי) : שעה 10:30 לא הייתה פעילות באזור	18/05/2020 (יום שני) : שעה 14:30 , לא הייתה פעילות באזור	25/05/2020 (יום שני) : שעה 19:00 עד 20:00 , יום שני לחג אלפיטר באזור : *נער שהולך ברחוב לבד (סמוך לבית מגירו), * בסוף התצפית(כבר חשוך) קבוצת צעירים (גילאים 20-23) , שניים מהם גרים בשכונה והגיעו אליהם חבריהם.
11/05/2020 (יום שני) : שעה 9:30 לא התקיימה פעילות באזור	11/05/2020 (יום ראשון) : שעה 12:30 לא התקיימה פעילות באזור	29/05/2020 (יום שישי) : שעה 18:00 עד 19:00 , באזור : * אישה שגרה בשכונה רחוקה הביאה בנה (6 שנים) ומצאה את הפרק סגור ולכן היא מסתובבת עם הילד באזור , נשים המקיימות פעילות הליכה , • אישה שהולכת עם בנה (שנתיים) סרבה להתראיין • שני מבוגרים העושים מסלול הליכה לשדות החלקאיים הסמוכים
21/05/2020 (יום חמישי) : שעה 11:00 לא התקיימה פעילות באזור	21/05/2020 (יום חמישי) : שעה 15:00 באזור : 2 בני נוער עומדים ברחוב (התברר שהם עומדים ליד בית סבתא לשהם)	30/05/2020 (יום שבת): שעה 17:00 עד 18:00 באזור : * קבוצת צעירים (גילאים 18-20) היושבים ברכביהם בחניון הציבורי בשכונה. * שתי נשים ההולכות ברחוב כחלק ממסלול הליכה
22/05/2020 (יום שישי): שעה 11:00 לא התקיימה פעילות באזור	01/06/2020 04/06/2020 שני הביקורים נערכו בשעה 16:00 לא התקיימה פעילות באזור	

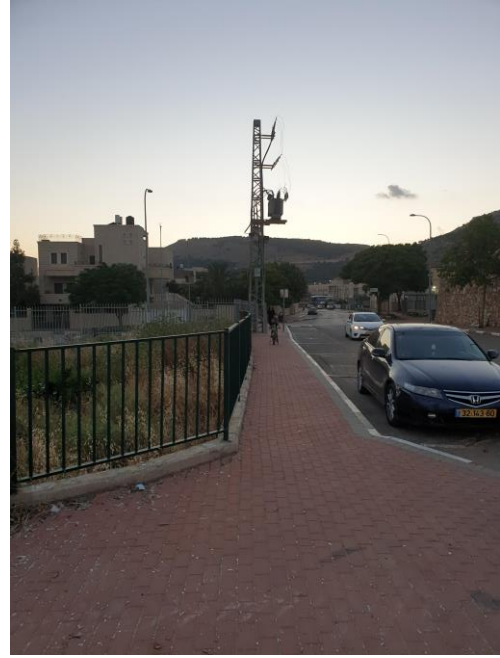
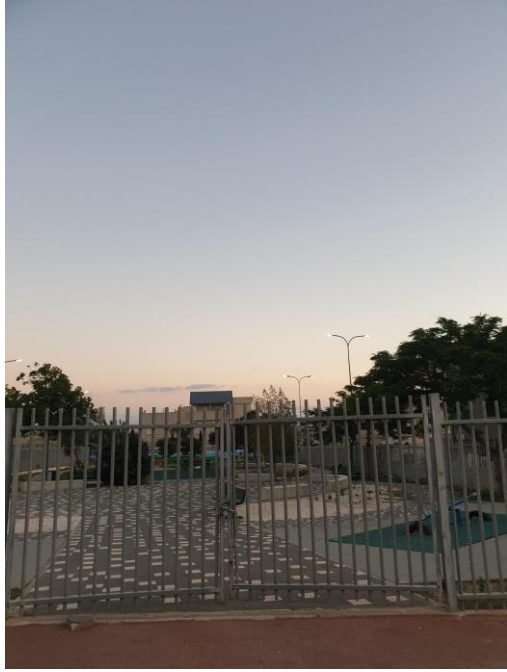
אופי שימוש התושבים

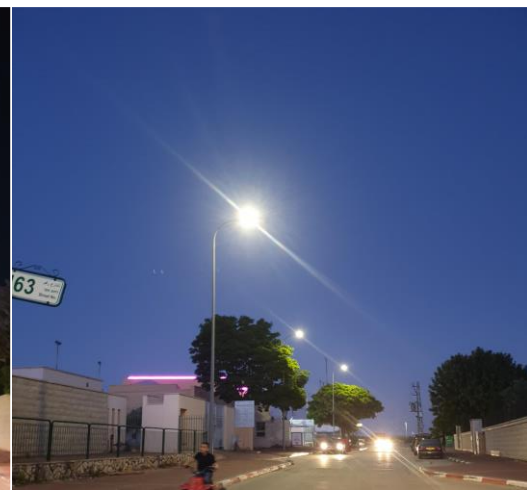
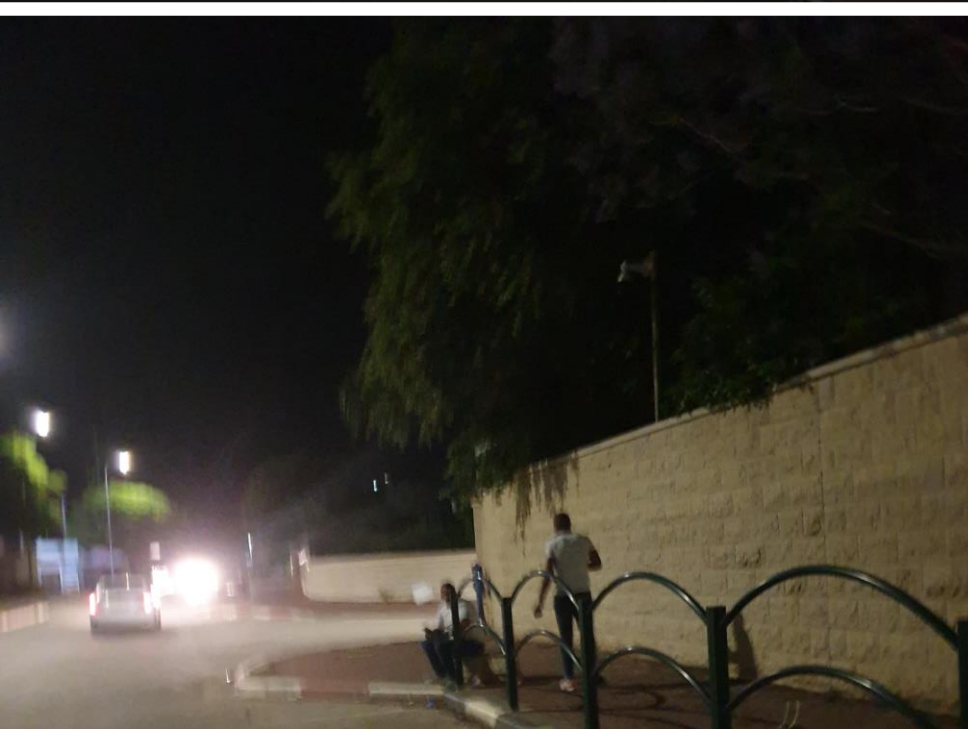
אימהות מביאות
הילדים לפרק

סמוד לבית המגורים

מגיעים מכל
השוכנות בכפר

מסלול הליכה בשעות
אחר הצוהריים (לפני
החושך), המוביל גם
לשדות החקלאיים

מאפייני השטח

שני האזורים שנבחנו במסגרת עבודה זו הם שני מרחבים ציבוריים בכפר אכסאל ברקמות עירוניות שונות, הראשון שכונת אלדנאנה הנמצאת במעגל הבנייה השלישי של הכפר, אזור השכונה מתאפיינת בבניה פרטית (לרוב בתים דו קומתיים) כאשר הבעלות על הקרקע אינה שייכת למשפחה מסוימת והמשפחות הגרות בשכונה הינם הטרוגניות המורכבות מכלל המשפחות בכפר.

האזור השני, אזור יער התאנים وعرة التينة הנמצא בתוך שטח שיפוט הכפר ובמרחק קטן מהמרקם הבנוי, הינו אזור שדות חקלאיים השייכים לתושבי הכפר ואינו בנוי, במסוך שדות החקלאיים נמצא שטח (גבעה) שהיא אדמת מדינה -יער התאנים وعرة التينة עצמו, ומושכת אליה תושבים רבים המקימים בה פעילות מגוונת.

תקופת העבודה:

העבודה בפרויקט זה התחילה בחודש אפריל/2020, כאשר התפשטות מגפת הקורונה הייתה בעיצומה והגבלות רבות הוטלו על התניידות התושבים במרחב, העיקרי שביניהם, והעשוי להשפיע על ממצאי עבודה זו, היא סגירת שערי הפרק בשכונת אלדנאנה.

ניתוח הממצאים

הפעילות בשני האזורים:

המיפוי בעבודה זו התבסס על תצפיות שטח וראיונות עם התושבים, ראיונות חצי מובנים, בימים שונים ובשעות שונות של היום. בנוסף לשני ראיונות הכוונה בתחילת העבודה עם מהנדס המועצה ומנכ"ל המועצה המקומית אכסאל.

שכונת אלדנאנה בעלת פוטנציאל עצום לפעילות ענפה במרחב הציבורי, בשכונה פארק משחקים (המופעל ומתוחזק ע"י המועצה), המתנ"ס של אכסאל, מגרש משחקי כדורגל, קורבה מאוד ל"אולם הספורט הגדול" של אכסאל, מקומות החנייה מוסדרים בשכונה והמדרכות רחבות יחסית אך לא נמצא בהם ספסלים.

בתקופת העבודה הפעילות במרחב הציבורי בשכונת אלדנאנה הייתה דלה, בעיקר תושבי השכונה שהוו במרחב הציבורי על יד בתיהם, וכמות קטנה יחסית של נשים (בודדות) אשר הגיעו להתאוורר ולעשות פעילות הליכה באזור, למשך זמן קצר יחסית מתקופות שגרתיות. השטח הציבורי העיקרי בשכונה – פארק המשחקים – היה סגור, והמתנ"ס לא קיים כל פעילות בתקופת הקורונה.

ממצאי הראיונות עולה שתושבים שהגיעו (בעיקר נשים) מכל רחבי הכפר לבלות בפארק המשחקים, אשר היווה מוקד המשיכה לאזור, וככל שהפעילות בו איננה מתאפשרת עזבו את המקום אחרי תקופה קצרה. כמו כן תושבי השכונה עצמה הסתובבו ליד בתיהם אך גם לזמן קצר.

המשך - הפעילות בשני האזורים:

אזור יער התאנים وعرة التينة הינו במרקם הלא בנוי של הכפר אכסאל, הפעילות במרחב הציבורי הייתה גדולה יחסית בהשוואה לשכונת אלדנאנה, במיוחד בסופי שבוע ושעות אחה"צ.

הפעילות במרחב הציבורי הייתה מגוונת: פיקניק משפחות, מסלולי הליכה לנשים, בילוי קבוצות נערים ונערות, טיולי סוסי ורכבי שטח. כל הפעילות התכווצה סביב אזור יער התאנים وعرة التينة עצמו, אשר נמצא בבעלות המדינה, וסביבו נמצאים השדות החקלאיים של תושבים הכפר. כמו כן, במסוך לו נמצאים שטחים ציבורים נוספים: באר אכסאל, יער אלמלה – وعرة الملة (שטחים אלה פחות מושכים פעילות ברחביהן בשל שוני בתנאי התחזוקה בהם).

המיעוט הפלסטיני עדיין נמצא בשלב המעבר שלו מקהילה כפרית ושמרנית לחברה עירונית דמוקרטית וליברלית (תותרי-פאח'ורי 2018, ח'מאיסי 2016), נראה כי הניסיון להעתיק מרחבים ציבוריים מהחברה המערבית אינו מצליח ליצור זאת כמרחב חופשי ומקבל את כלל התושבים (תותרי-פאח'ורי 2018). המרחב הציבורי עוקב אחר צורה שונה בכל שכונה, אך אינו מצליח לתפקד. בהתאם למודל של אכבר (1988) שכונת אלדנאנה הינה שכונה מודרנית שפותחה במעגל הבנייה השלישי של הכפר אכסאל, והשטחים הציבוריים שבה הינם בבעלות המדינה שנמצאים בשליטת העירייה ואמורים לשמש את כלל תושבי אכסאל, בהתאם למודל: העדר השיוך של הפיקוח/ האחראי בשכונות אלה של גורם ספציפי (כגון משפחה/ סוחרים וכו') מהווה חסם עיקרי בעניין השימוש במרחבים הציבוריים בשכונות המודרניות, התפיסה המודרנית של " מקום לכולם" נתפסת כאן כ " ארץ ההפקר" או "האלה שלא שייכים לאף אחד"(תותרי-פאח'ורי 2018).

האוכלוסייה בעבר עבדה בחקלאות והעדיפה שטחים פרטים על שטחים ציבוריים. הביקוש המוגבל לשצ"פ בתחומי הכפר הביא למחסר בפיתוח שטחים אלה, שראינו תוצאיו על עיצוב הכפר (ח'מאיסי, 2016).

מסקנות

המשך- מסקנות:

על פי מודל אכבר: ההפרדה באופן השימוש במרחבים הציבוריים בין המרקמים העירוניים מתאפיינת בכך שמרחב ציבורי בשכונות הוותיקות מתפקדים בהתאם ליחס הקנייני שלהם, שם אנשים חופשיים להשתמש במרחב מתוך ידיעה שהם מפוקחים/ תחת השגחה כל הזמן. יחד עם זאת, היעדר הפיקוח המוחלט שנוצר במרחבים ציבוריים בשכונות חדשות יותר משבש את השימוש במרחבים הציבוריים.

השילוב בין שלושת המרכיבים: סביבה, חברה, ממשלה משפיע (הן מלמעלה ו/או מלמטה) על עיצוב הרקמה האורבנית, זמינות המרחב הציבורי, וניהולו (ח'מאיסי, 2016) ונוצר דפוסי ההתנהגות של הציבור במרחבים הציבוריים, דפוסי הצריכה והייצור של המרחב הציבורי ומאפייניו.

אזור יער התאנים وعرة التينة מתפקד כשטח ציבורי פתוח שהינו בשימוש תושבי הכפר אכסאל, בהיותו שטח פתוח לכלל הציבור מהוו מוקד בילוי, במיוחד עבור מי מהתושבים שאין להם גינות פרטיות מסביב לבית וחובבי בילוי בחיק הטבע.

המרחבים הציבוריים בעיירות הפלסטיניות אינם מושפעים מהיחס בין מי מפקח עליהם והבעלות, אלא בעיקר ביחס שבין המשתמש בהם והמפקח עליהם (תותרי-פאח'ורי 2018), ביער התאנים وعرة التينة המפקחים והמשתמשים באזור שתפקד כשטח ציבורי

המשך- מסקנות:

הם תושבים הכפר אכסאל עצמם, כאשר קיימת מסורת עתיקת שנים להתייחס שלאזור כשייך לכל הכפר וכולם חופשיים לבלות בו, מתוך נרטיב והבנה שכולם שווים באזור, ונוצרת תחושת ביטחון מעצם העובדה שכל מי שנמצא בשטח הינו מהכפר "שלנו" ובסמוך שדות החקלאיים שהינם בבעלותיהם של התושבים.

ככול שהפרט והחברה מרגישים יותר ביטחון אישי כך הם נוטים לבקש ולצרוך מרחב ציבורי (ח'מאיסי 2016). בחברה המסורתית רווחו מנהגים ומוסכמות אשר שמרו את המרחב הציבורי למחצה, ושמרו על דפוסי התנהגות גרמו להרגשת ביטחון. אדם שאין לו תחושה של ביטחון אישי אינו צורך שצ"פ.

מסגרות השייכות ביישוב הערבי יצרו שכונות/ מבנים שהיוו מרחב שיוכי חמולתי מבודל מחמולות אחרות, אשר בעיקר התאפיין בגלעין הכפר.

המרחב הציבורי משקף את היחס בין הזהות התרבותית והחברתית. בשונה מהיגיון של שתי הטבעות הראשונות, שכונות חדשות יותר בטבעת השלישית הזהות לשכונת אלדנאנה, שינו את המאפיינים המסורתיים של מרחבים ציבוריים ופרטיים ואימצו את הדרך המודרנית ליצירת חללים, ובכך נוצר תהום בין אוריינטציה המודרני-ומסורתית (תותרי-פאח'ורי 2018)

הצעה להמשך העבודה

המציאות התכנונית המורכבת ביישובים הערביים למשך השנים השפיעה על היקף ואופי תפקוד השטחים הציבוריים אשר בתחומם, כאשר אין חולק שבכלל הישובים הערביים השטחים הציבוריים הפתוחים הקיימים אינם מספקים את צורכי האוכלוסייה. מקרה הבוחן בעבודה זו, שופך אור על אופי התנהגות האוכלוסייה בכפר אכסאל כלפי שטחים ציבוריים פתוחים בשתי רקמות עירונית שונות, במרקם הבנוי – שכונה מודרנית המתוכננת בטבעת השלישית של הכפר, ובמרקם הלא בנוי – אזור השדות החקלאיים הפתוח אשר טרם תוכנן.

ממצאי עבודה זו, ניתן לאשש את הטענות בספרות כלפי חוסר/הליקוי בתפקוד השטחים הציבוריים הפתוחים בשכונות המודרניות, מאידך במרקם העירוני הלא בנוי ושרם תוכנן השטח הציבורי הפתוח מצליח לתפקד ולהוות תחליף לשטחים הציבוריים (המועטים אומנם) הקיימים בתוך הכפר.

השדות החקלאיים הסמוכים ליישוב, כדוגמת יער התאנים وعرة التينة, מהווים את פוטנציאל התפתחות היישוב העתידי, ובשנים הבאות יהיו המקומות המיועדים לתכנון למגורים בכפר אכסאל.

הצעה להמשך העבודה

ממציא יישום המודל של אכבר (1988) וניתוח צריכת האוכלוסייה **כיום** לשטחים
הציבוריים הפתוחים בשתי הרקמות, עשויי לשמש את המועצה המקומית אכסאל לשינוי
אופי תכנון השטחים הציבוריים הפתוחים העתידיים בכפר, מתוך התחשבות במה שמתרח
היום באזור הלא מתוכנן.

המחסור הקיים בשטחים הציבוריים ביישובים הערביים בכלל ובאכסאל בפרט, מצדיק
קיום תהליך חשיבה מעמיק המבוסס על התנהגות האוכלוסייה בצריכת שטחים אלה,
ושילוב מאפיינים חדשים בשטחים הציבוריים הפתוחים העתידיים עלול להביא לשינוי
ושיפוי בצריכת שטחים אלה וכתוצאה מכך השפעה על רמת חיי האוכלוסייה.
הגישה הקיימת כיום היא פיתוח שטחים לצורך תכנון פארקים למשחקים /לבילוי, כאשר
בחלק מהמקרים מסתפקים בתכנון פיזי לפרק ואין כל התייחסות לתפקוד האלמנט
העירוני התלוי במערכות היחסים המשולשת בין : בעליה, ואלה שיש להם שליטה מעשית
(המפקחים- שלרוב הינם בעלי עסקים) עלו, לבין המשתמשים שלו.

הצעה להמשך העבודה

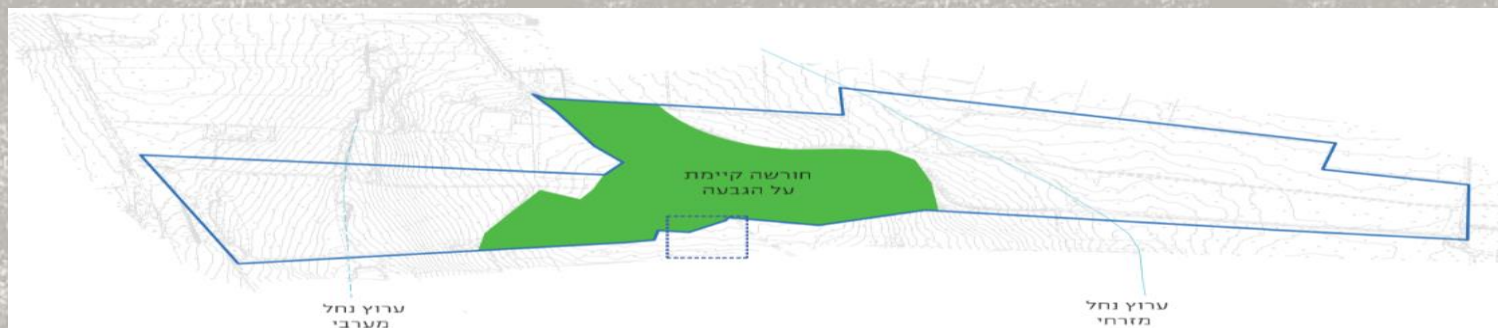
עצם הקצאת שטחים בתוכניות העתידיות אינו מבטיח הצלחה בתפקידם כשטחים ציבוריים פתוחים, ועולה הצורך בגיבוש תוכנית המשלבת בין שלושת המרכיבים האלה, כאשר שטחים ציבוריים יתוכננו בעתיד, עולה הצורך בהצעת חלופות המאפשרות עירוב שימושים שהופך את השימוש בשטחים ציבוריים אלה שבהגדרתם התכנונית הינם ציבוריים מובהקים, לשטחים ציבוריים פתוחים הנותנים תחושה של שטחים ציבוריים למחצה, ובכך נוצר מרחב ציבורי המשלב בין הציבורי לפרטי.

לצורך ההמחשה, לדוגמא : בתכנון עתידי לאזור יער התאנים وعرة التينة, שהינו בבעלות המדינה(מרחב ציבורי מובהק), בנוסף לתכנון פארק/כל ייעוד אחר המוגדר כשטח ציבורי פתוח, יש לשלב חלופות לאלמנטים עירוניים המאופיינים כמרחב ציבורי למחצה (הפעילות בהן מבוקרת), כגון בניית מקומות לפתיחת עסקים מותאמת (כגון בתי קפה/ דוחני אוכל וכו'), ובכך יכולים כלל תושבי אכסאל להשתמש בשטחים הציבוריים הפתוחים המובהקים תוך כדי שליטה והפיקוח של בעלי העסקים .

שילוב הסביבה הפיזית והחברתית והפורמלית הממסדית בתכנון למתן היחס בין הבעלות לשליטה למשתמשים בשטחים הציבוריים הפתוחים יבטיח את שינוי מגמת הצריכה בשטחים אלה בעתיד ולתפקודם בצורה יעילה יותר ועונה לצרכי האוכלוסייה .

התכנון המסורתי לשטחים הציבוריים באכסאל מסמן את כל האזור כשטח ירוק המיועד לפיתוח כפרק : (בעלות : מדינה/רשות מקומית, שליטה: כלל התושבים וכברירת מחדל הרשות מקומית האחראית על התחזוקה ואין כל מעורבות למפקחים/גורם אחראי פרטי כגון בעלי עסקים/משפחה מורחבת , שימוש : כלל התושבים) . על פי עקרונות תכנון אלה האזור יהפוך לאזור הדומה במאפיינים של האזורים הנמצאים בטבעת השלישית של היישוב, יאבד את תחושת השייכות והביטחון האישי אשר התושבים האמורים ישתמש בו יחוו.

בעבר היה ניסיון לתכנן את אזור יער התאנים וערה התينة, על פי עקרונות התכנון המסורתיים :

בהתאם למסקנות והנתונים הנאספים בעבודה זו , נציע תכנון אזור יער התאנים וערה התينة כאזור המכיל עירוב שימושים , בהתאם לכך : האזור יישאר בהגדרתו הבסיסי כשטח ציבורי מובהק (בעלות: מדינה/רשות מקומית , שימוש: כלל התושבים) , השינוי העקרוני המוצע בשינוי מאפייני בעלי השליטה באזור ע"י הכנסת עסקים ופעילות המוגדרת כפטית למחצה , ובכך האזור יהפוך בחלקו שליטה והפיקוח של גורמים פרטיים מלבד הרשות המקומית , מה שיתרום להעלאת תחושת הביטחון האישי והשייכות אצל התושבים , ויבטיח קיום פעילות ונוכחות אנשים באזור המשמשים כפקחים ושומרים על ביטחון המבקרים בו.

יישום ההצעה באזור

יער התאנים וערה התينة

ההצעה לתכנון עתידי : גישה לעיצוב היברידי מעודד עירוב שימושים, האזור יוגדר כשטח ציבורי מובהק , אשר בתוכו יוגדרו שטחים לשימוש פרטילמחצה:

- בעלות : מדינה/רשות מקומית

- שימוש: כלל התושבים

- שליטה: בחלקו כלל התושבים, ובחלקו בעלי עסקים וגופים האחראים על פעילות ציבורית

יישום ההצעה באזור

יער התאנים וערה التينة

השינוי העיקרי בהצעת תכנון זו : הינה בשינוי הגורם בעל השליטה באזור , מלבד הרשות המקומית (בהתאם לגישה המסורתית),השליטה תשאר ציבורית מובהקת תוך שילוב אלמנטים המאפוניים כפרטיים למחצה : בעלי עסקים וגופים המקיימים פעילות המאופיינת כפעילות ציבורית (כגון מתנ"ס) יהוו גורם השולט והמפקח על האזור, מה שיתרום להעלאת תחושת הביטחון האישי והשייכות לפעילות. הצעות לאלמנטים באזור הסגול :

1- אזור 1 : בתי קפה ודוכני אוכל , המשלבים ישיבה בחוץ

2- אזור 2: שוק דוכנים (בסופ"ש או בעונות החגים) המאפשר שכירות קרצת טווח לבעלי עסקים מקומיים

יתרון נוסף לשוק : פרויקט כלכלי לרשות המקומית לחיזוק עסקים מקומיים והגדלת הכנסות הרשות

3- אזור 3 : מבנה קטן לשימוש המתנ"ס וקיום פעילות חוגים בחיק הטבע

■ ח'מאיסי, ר'. (2016) המרחב הציבורי וחזות היישובים הערביים בישראל — הסרת חסמים ומימוש אתגרי פיתוח. המרכז היהודי ערבי וקרן פרידריך אברט בישראל.

■ Totry-Fakoury, M., Alfasi, N.(2018), When contradicting public space regimes collide: The case of Palestinian Israeli towns, under consideration.The Gepgraphical Journal

■ Akbar, J. (1988). Crisis in the built environment: The case of the Muslim city. Michigan, MI: Concept Media.

מקורות

אכסאל
اکسال